

Лекція 16. Теоретичні засади попередження злочинів

План

1. Поняття та предмет запобігання злочинам.
2. Основні ознаки теорії запобігання злочинам.
3. Методи і форми діяльності щодо запобігання злочинам.

Література:

1. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник кримінологічної асоціації України. 2020. № 1(22). С. 152-159.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
3. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

1. Поняття та предмет запобігання злочинам

У процесі свого історичного розвитку людство використовувало два основні способи протидії злочинності: покарання за вчинений злочин та запобігання злочинам. Теоретичне обґрунтування профілактики злочинності дістала у межах кримінології, яка стала альтернативою науці кримінального права щодо формулювання цілей, завдань і заходів протидії злочинності.

Роль запобігання злочинам у протидії злочинності, визначається трьома обставинами. По-перше, *профілактика злочинів* – це *найбільш гуманний засіб підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства, утримання нестійких членів суспільства від перетворення злочинців*. По-друге, *профілактика злочинів є найбільш ефективним засобом протидії злочинності*, адже покарання, як регулятор людської поведінки, має обмежені можливості. По-третє, *профілактика злочинів є великою економією ресурсів суспільства*, адже дешевше запобігти злочину, чим долати його наслідки.

Саме поняття «*запобігання злочинам*» може тлумачитися у вузькому (*кримінально-правовому*) і широкому (*кримінологічному*) розумінні. Під кримінально-правовою профілактикою розуміються заходи, що здійснюються

у процесі призначення і виконання покарання кримінально-правовими, кримінальними процесуальними і кримінально-виконавчими інститутами. Разом з тим, при визначенні поняття «*запобігання злочинам*» потрібно виходити з економічних, соціально-політичних, моральних, психологічних, правових та інших більш широких позицій. Йдеться про те, щоб не допустити існування злочинності у майбутньому, а у найближчій перспективі – якомога більше обмежувати її прояви. *Профілактика злочинності* є сформованою системою дій стосовно антисуспільних явищ та їх причинного комплексу з метою розширення тенденції зниження рівня і масштабів злочинності і знешкодження її коріння. Отже, *профілактика злочинності* розглядається як соціально-правовий процес, що знижує, обмежує, ліквідує явища, породжені злочинністю. Профілактика злочинності забезпечується сукупністю заходів, що здійснюються державними органами і громадськими формуваннями, спрямованими на удосконалення суспільних відносин.

Запобігання злочинам (у кримінологічному сенсі) – це особливий вид соціального управління, що має забезпечувати безпеку право-охоронюваних цінностей, який полягає у розробці і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення і усунення причин та умов злочинності, а також здійснення запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки.

2. Основні ознаки теорії запобігання злочинам

Однією з основних ознак відносної самостійності теорії запобігання злочинам як наукової дисципліни є *наявність у неї власної системи понять*. У систему профілактики злочинності входять різноманітні види запобіжної діяльності. Профілактика не має на увазі конкретний злочин, а забезпечується через *запобігання криміногенним ситуаціям*, їх усунення, ослаблення дії криміногенних факторів, захисту об'єктів від посягань тощо. Поряд з тим, запобігання злочинам спрямоване на *перешкоджання здійсненню злочинного наміру конкретної особи до початку посягання на стадіях виявлення наміру або готування до злочину*. *Припинення* спрямоване на злочинну діяльність, що вже розпочалася, та має за мету убезпечити від її шкідливих наслідків.

Профілактика злочинів відрізняється від інших видів соціального управління такими ознаками: 1) *запобіжна функція* (у наміри суб'єктів управління входить здійснення запобігання злочинам як функції управління, спрямованої на зміцнення безпеки охоронюваних правом цінностей); 2) *специфіка цілей запобігання злочинам* (метою профілактики є забезпечення безпеки таких цінностей як інтереси держави, суспільства, прав і законних інтересів громадян шляхом усунення факторів, які сприяють таким діям); 3) *запобігання злочинам* є цілісною системою (з інформаційним механізмом, включаючи правові норми, що регулюють профілактику злочинів).

Запобігання злочинам постає як специфічний напрям спеціально-кримінологічної профілактики, що складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виношують злочинні наміри, замислюють вчинення злочинів і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності.

Припинення злочинних проявів – це сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів. Особливість запобіжної роботи на стадіях готування і замаху на злочин залежить від обсягу виконаної злочинної діяльності, особи винного, характеру злочину тощо.

Профілактика злочинів, як наукова дисципліна, більш технологічна, ніж кримінологія. **Предметом запобігання злочинам є:**

- 1) поняття запобіжної діяльності;
- 2) види, форми, рівні запобіжної діяльності;
- 3) суб'єкти і об'єкти запобіжної діяльності;
- 4) організаційні і правові основи запобіжної діяльності;
- 5) тактика і методика здійснення запобіжних заходів;
- 6) особливості запобігання окремим видам злочинів.

За рівнем узагальнення науково-практичної інформації *профілактика злочинів* поділяється на загальну і особливу частини. У Загальній частині

розглядається характеристика запобіжної діяльності (її предмет і система, основний понятійний апарат, мета, завдання, принципи, функції, компетенція суб'єктів цієї діяльності, види запобіжної діяльності). А в Особливій частині визначено профілактику видів злочинності (насильницькій; проти власності; економічній; неповнолітніх, рецидивній тощо).

3. Мета, завдання, функції та принципи запобігання злочинам

Сфера запобігання злочинам надзвичайно широка. Вона є не тільки полем діяльності правоохоронних органів, у ній мають брати участь усі державні органи, громадські формування і громадяни держави.

Межі профілактики злочинів як управлінської діяльності залежать від запобіжного впливу на відповідні об'єкти, його змісту, мети, принципів, пануючих суспільних відносин, від характеру соціально-політичного ладу. Ці ознаки і окреслюють межі і сферу функціонування профілактики, охоплюють лише сферу, в якій діють процеси, що впливають на правопорушення.

Основні функції профілактики злочинів характеризують її соціальне призначення і практичну цінність. До них відносять такі.

Запобіжно-регулятивна функція покликана коригувати у специфічних формах взаємозв'язок особи і суспільства і впливати на поведінку людей та суспільні інтереси. Профілактика покликана забезпечити таку поведінку людей, яка відповідала б вимогам, закріпленим у нормах права.

Охоронна функція покликана забезпечити захист суспільних інтересів і соціальних цінностей громадян і держави від злочинних посягань, оскільки профілактика злочинів реалізує не лише можливості переконання, але й примусу до осіб, які не хочуть ставати на шлях виправлення.

Виховна функція – профілактика злочинів в основному зводиться до цієї функції, адже її призначення – не у примусі, а у переконанні, не у тому, щоб покарати, а щоб виховувати з метою недопущення злочинної поведінки.

Ідеологічна функція полягає у забезпеченні загальної ідейної спрямованості запобіжних заходів, обґрунтуванні їх змісту, правильному визначенні шляхів, засобів і методів запобіжної діяльності.

Прогностична функція збагачує теорію і практику профілактики правопорушень інформацією, яка дозволяє визначити перспективні напрями протидії злочинності.

Основними цілями профілактики є: а) обмеження впливу негативних обставин, взаємопов'язаних з причинами та умовами злочинності; б) вплив на причини злочинних проявів та їх умови; в) вплив на негативні обставини безпосереднього соціального оточення особи, що формують мотивацію злочинної поведінки; г) вплив на особу, здатну завдяки громадському способу життя вчинити злочин або продовжувати злочинну діяльність.

Завданнями профілактики є: 1) систематичне виявлення і аналіз явищ, процесів, факторів, ситуацій, що сприяють злочинам; 2) вивчення протиріч і конфліктів, що призводять до виникнення та реалізації злочинних намірів; 3) постійне виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, їх вивчення і активний запобіжний вплив на них; 4) усунення або нейтралізація явищ, що сприяють злочинній поведінці.

Основні принципи політики профілактики злочинності: 1) *Принцип демократизму запобігання злочинам* означає участь у запобіжній діяльності як населення, так і громадськості. 2) *Принцип соціальної справедливості та гуманізму* полягає в спрямованості профілактики на запобігання протиправній поведінці. 3) *Принцип комплексності* проявляється у програмно-цільовому підході, всебічному аналізі і прогнозуванні ситуації та використанні заходів впливу на всю сукупність причин та умов злочинності. 4) *Принцип диференціації та індивідуалізації* означає, що запобіжна діяльність повинна мати співвідношення характеру та заходів з конкретними завданнями впливу та врахуванням особливостей особи, до якої застосовуються ці заходи. 5) *Принцип своєчасності та необхідної достатності* означає, що діяльність повинна бути направлена на ранній етап виникнення ситуації, яка несе загрозу вчинення злочину. 6) *Принцип законності* означає, що закон визначає правові основи цієї профілактики. 7) *Принцип економічної доцільності* означає, що планування запобіжної діяльності має враховувати майбутні витрати.